

Global inqiroz va unga ta'sir etuvchi omillar

Khojiyev Jaxongir Dushanbayevich, dots

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti

Xayrullayeva Barchinoy Lutfulla qizi

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti

Annotatsiya: Ushbu tezisda global inqirozning kelib chiqish sabablari va unga ta'sir etuvchi omillar, global inqirozning jahon iqtisodiyotiga ta'siri va unga qarshi optimal yechimlarni tahlil qilinadi.

Abstract: In this thesis, the causes of the global recession and the factors affecting it, the impact of the global recession on the world economy and the optimal solutions against it are analyzed.

Tayanch so'zlar: xalqaro inqiroz, YaIM, sektor, global iqtisodiyot, pul-kredit siyosati, byudjet taqchilligi.

Key words: international crisis, GDP, sector, global economy, monetary policy, budget deficit.

Kirish: Iqtisodiyot shunday sohaki, mamlakat rivojlangan yoki rivojlanish darajasining qaysi bosqichida bo'lishidan qat'iy nazar jahonda bu soha tufayli deyarli barcha mamlakatlar bilan uzviy bo'g'liq hisoblanadi. Bu jarayonda yillar davomida xalqaro miqyosda ham ijobiy, ham salbiy ko'rsatkichlar qayd etilishi tabiiy hol. Bu esa har qanday inson hayotiga o'z ta'sirini ko'rsatmay qolmaydi.

Global inqiroz - bu dunyoning ko'plab mamlakatlarida bir vaqtning o'zida sodir bo'ladigan yirik iqtisodiy va moliyaviy buzilishlar bilan bog'liq voqealar. Global inqiroz davrida moliyaviy sharoitlar keskinlashadi, biznesga bo'lgan ishonch pasayadi va siyosat noaniqligi kuchayadi. Xalqaro valyuta jamg'armasi va Jahon banki global iqtisodiyot

pasayishini aholi jon boshiga to'g'ri keladigan jahon real YaIMning yillik qisqarishi, sanoat ishlab chiqarishi, savdo, kapital oqimlari, neft iste'moli va ishsizlik kabi iqtisodiy faoliyatning boshqa ko'rsatkichlarining keng qamrovli pasayishi bilan tavsiflanadi.²² Global inqirozning mamlakatga ta'siri va jiddiyligi bir necha omillarga qarab farq qiladi. Mamlakatning dunyoning qolgan mamlakatlari bilan savdo aloqalari uning ishlab chiqarish sektoriga ta'sir ko'lamini belgilaydi. Boshqa tomondan, bozorlarning murakkabligi va investitsiya samaradorligi moliyaviy xizmatlar sohasiga qanday ta'sir qilishini aniqlaydi. Mamlakatlar o'rtasidagi savdo aloqalari va moliyaviy tizimlarning o'zaro bog'liqligi bir mintaqadagi iqtisodiy zarbani global inqirozga olib kelishi mumkin. Bu jarayon yuqumli kasallik deb ataladi .

Turli omillar global inqirozni keltirib chiqarishi mumkin. 1975-yildagi global inqiroz 1973-yildagi arab neft embargosidan keyin jahon neft narxining zarbasidan kelib chiqqan. 1979-yilda neft narxi bir yil ichida ikki baravardan ortiqroq oshgan ikkinchi neft shoki 1982-yilda yana bir global inqirozga olib keldi. Biroq, 1982 yildagi inqiroz ga AQSh va boshqa ilg'or iqtisodlarda pul-kredit siyosatining qattiqlashishi va Lotin Amerikasidagi qarz inqirozi ham sabab bo'ldi. Deyarli o'n yil o'tgach, keyingi global inqiroz geosiyosiy noaniqlik (Ko'rfaz urushi, Sovet Ittifoqining qulashi), AQShdagi kredit inqirozi, Evropa valyuta tizimining valyuta kursi mexanizmi bilan bog'liq muammolar va valyuta kursining o'zgarishi kabi omillarning birlashishi natijasida yuzaga keldi. Markaziy va Sharqiy Yevropa va sobiq SSSR bozor iqtisodiyotiga. 2009 yilgi global inqiroz Buyuk Depressiyadan (1929-1939) keyingi eng yomon moliyaviy inqirozdan keyin sodir bo'ldi. 2020 yildagi so'nggi global inqiroz global pandemiyaga javoban iqtisodiy to'xtashlar tufayli yuzaga keldi.²³

Bundan tashqari global inqirozga sabab bo'luvchi asosiy sabablar qatorida xalqaro urushlarni keltirish mumkin. Urushlar iqtisodiy faoliyatni buzadi va agar shartlar ruxsat bersa, global inqirozga ham olib kelishi mumkin. Urush tufayli tovar va xom-ashyo yetkazib berishdagi to'siqlar iqtisodiyotda ishlab chiqarishning kamayishiga, export va importning

²² This section draws heavily on the World Bank Policy Research Working Paper 9172, [Global Recessions](#); another useful reference is IMF, [World Economic Outlook. Crisis and Recovery](#), April 2009.

²³ <https://www.conference-board.org/publications/what-is-a-global-recession-and-what-can-trigger-it>

ma'lum darajada kamayishiga, aholining ehtiyojlarini qondirish darajasining pasayishiga olib keladi.

Barcha biznes tarmoqlari odatda xalqaro inqiroz sharoitida savdo va foydaning pasayishiga duch keladi. Xarajatlarni qisqartirish ishdan bo'shatish va kapital xarajatlar, marketing va tadqiqotlarni qisqartirishni o'z ichiga olishi mumkin. Birgina bunga misol qilib buyuk inqirozni oladigan bo'lsak, bu nafaqat Qo'shma Shtatlarga ta'sir qildi; tez kredit o'sishi va katta hisob taqchilligiga ega bo'lgan barcha mamlakatlar ta'sir ko'rsatdi. 2008 yildan 2009 yilgacha global savdo deyarli 15 foizga qisqardi. 2007 yildan 2010 yilgacha global ishsizlik 3 foizga o'sdi, bu esa 30 milliondan ortiq ish o'rinlarini yo'qotdi. Yevropa va Janubiy Amerikada investitsion va tijorat banklari bankrotlik to'g'risida ariza bergan bo'lsa-da, Sharqiy Osiyo va Yaqin Sharqdagi rivojlanayotgan mamlakatlardan mablag'lar oqimi qulashdan oldin AQSh ipoteka bozorini kuchaytirdi. Yevropaning ko'plab davlatlari nochor banklarni soliq to'lovchilarning pullari bilan qutqarib, byudjet taqchilligining keskin oshishiga olib keldi. Hukumatlar o'z qarzlarini to'lamay qolishi, foiz stavkalarining ko'tarilishiga va valyutalar qiymatini yo'qotishiga olib keladigan qo'rquvlarni kuchaytirdi.²⁴

Hozir kunda statistikaga asoslangan holda dunyo bo'yicha kutilayotgan xalqaro inqirozlarni tahlil qiladigan bo'lsak, biz AQSh, Buyuk Britaniya, Germaniya va Braziliyani o'z ichiga olgan bir qancha yirik iqtisodiyotlarda inqirozlarni kutayotgan bo'lsak-da, global inqiroz hozirda bizning asosiy prognozimiz emas. Biroq, bitta ekstremal hodisa yoki hatto bir nechta kichik noqulay hodisalarning kombinatsiyasi dunyoni inqirozga olib kelishi mumkin. Bu uchta yirik iqtisodiy blokda (Xitoy, AQSh va Evropada) hozirda ko'zda tutilganidan ko'ra chuqurroq o'sish sekinlashishi yoki retsessiyalari, Ukrainadagi urushning kuchayishi va/yoki global oziq-ovqat va energiya tanqisligining yomonlashishini o'z ichiga oladi.²⁵

Xalqaro inqirozni oldini olish, unga qarshi kurashish bo'yicha har yili dunyo bo'yicha iqtisodchilar tomonidan yuzlab va hatto minglab ilmiy tatqiqotlar olib boriladi. Bu bo'yicha

²⁴ <https://www.thestreet.com/dictionary/great-recession>

²⁵ <https://www.conference-board.org/publications/what-is-a-global-recession-and-what-can-trigger-it>

o'z yakuniy xulosamizni beradigan bo'lsak, byudjetni qayta ko'rib chiqish, uni diqqat bilan kuzatib borish yaxshi moliyaviy salomatlikning asosidir, ayniqsa inflyatsiya yuqori bo'lgan vaziyatlarda. Bundan tashqari favqulodda jamg'armalarni to'ldirish, qarzlar bilan kurashish va sarmoyalar kiritish moliyaviy inqirozga qarshi boshlang'ich to'siq yarata oladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. <https://www.journals.uz/wp-content/uploads/2019/07/iqtisod-2019-01/54-60.pdf>
2. <http://lex.uz/docs/-4539502> 2019-2030-yillar davrida O'zbekiston Respublikasining “yashil” iqtisodiyotga o'tish strategiyasini tasdiqlash to'g'risida
3. https://en.wikipedia.org/wiki/Green_economy#:~:text=A%20green%20economy%20is%20an,a%20more%20politically%20applied%20focus.
4. Jurnal Manajemen Dan Akuntansi Vol. 1, No. 4 Juli 2024, Hal. 202-210 DOI: <https://doi.org/10.62017/wanargi>
5. <https://president.uz/oz/lists/view/5805> “2030 yilgacha O'zbekiston Respublikasining “yashil” iqtisodiyotga o'tishiga qaratilgan islohotlar samaradorligini oshirish bo'yicha chora-tadbirlar to'g'risida” O'zbekiston Respublikasi Prezidentining qarori